

Соловійова О. В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Гнатковська О. М.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЕРИВАТИВ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРІОДІ

Стаття висвітлює низку особливостей творення абстрактних іменників за допомогою тринадцяти продуктивних суфіксів у давньоанглійському періоді: -ness, -ung, -lác, -liet, -þu, -wíst, -wíse, -hád, -cræft, -dóm, -scipe, -of, -ræden. У зв'язку зі змінами у суспільстві в давньоанглійському періоді з'являється велика кількість нових понять, що зумовлює активне розширення словника, і словотвір займає важливе місце в цьому процесі. У нашому дослідженні аналізу підлягають як значення дериватів, так і значення та особливості основ, від яких вони утворені. Зокрема встановлено, що в назвах абстрактних понять суфіксацією супроводжувалися переважно основи-іменники та основи-прикметники, хоча дієслова, займенники, числівники, прислівники та прийменники також зустрічалися в ролі основ. При цьому семантика дериватів визначалася як значенням основи, так і значенням суфікса (у разі семи суфіксів вдалося встановити додаткове семантичне навантаження). З'ясувалося, що різні форми спільнокоренових основ використовувалися для утворення синонімічних рядів, однак іноді виникали слова з цілком відмінними значеннями. Одночасно характерним для деривації давньоанглійського періоду виявилось творення похідних слів від різних форм одного кореня або використання не початкової форми слова для деривації, що суперечить правилам сучасної англійської мови. У досліджуваному періоді існувала можливість використання одночасно більш ніж одного суфікса з подібним значенням для розширення/звуження або збереження значення основи, що також суперечить сучасним принципам суфіксації. Структурно-функціональний аналіз утворення давньоанглійських іменників з абстрактним значенням дав змогу сформулювати тринадцять семантичних правил деривації, що свідчить про високий дериваційний потенціал суфіксів у процесі творення досліджуваних іменників.

Ключові слова: давньоанглійські суфікси, семантичні та морфологічні обмеження, морфологічна продуктивність, додаткове семантичне навантаження, семантичні правила деривації.

Постановка проблеми. Давньоанглійські суфікси привертають увагу вчених з погляду їхніх семантичних та етимологічних особливостей, питань продуктивності та конкуренції. Враховуючи чисельність та відносну прозорість давньоанглійського словотворення, очевидно, що процес суфіксації важливий для розуміння особливостей функціонування мови у вказаному періоді та її подальшому становленні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістичній літературі питання суфіксації в синхронії та діахронії розглядалося різними науковцями, адже саме цей вид словотвору є продуктивнішим за інші. Крім того, як стверджує І. Мельничук, суфікси краще зберігаються в історії мови, вони використовуються дітьми на ранніх стадіях розвитку мовлення, довше залишаються в мовному інвентарі людини під час афазичних

порушень. Як сегментарні одиниці афікси – а особливо суфікси – вважаються граматичними знаками *par excellence*, тоді як всі інші частини слова – «вторинними». Це відбувається тому, що суфікси семіотично кращі (більш виражені): їх легше використовувати для створення нових слів і легше сприймати. Таким чином, вони посідають найвище місце в ієрархії словотвірних процесів [4].

Саме тому різні аспекти функціонування суфіксів вже частково чи ґрунтовно досліджувалися в мовознавстві. Так, значення суфіксів і їхня можливість формувати одиниці з подібним значенням розглядаються в лінгвістичних розвідках О. Єсперсена, Д. Кастовського, Р. Лібера, І. Плага та ін. Деякі науковці (О. Єсперсен та Д. Кастовський) заявляють, що суфікси утворюють мережі семантичних значень, таких як 'агент' або 'результат дії', які є загальними для них усіх і які

групується навколо центрального семантичного поняття на кшталт 'дія/факт'. Інші, наприклад Г. Маршан, припускають, що кожен суфікс розвиває з часом унікальну комбінацію таких значень у власній ієрархії [3, с. 603]. Водночас Д. Кастовський, Р. Квірк та Ч. Ренн погоджуються щодо пізнішої втрати продуктивності та формальної непрозорості багатьох давньоанглійських афіксів, успадкованих від протогерманської мови, пропонуючи при цьому досить детальні описи формально прозорих афіксів із різним ступенем морфологічної продуктивності [2; 7].

Інший аспект дослідження суфіксів, порушений Л. Рошелем, стосується обмежень на поєднання декількох дериваційних суфіксів, зокрема семантичних обмежень на суфіксацію, і потребує детального подальшого опрацювання. «Наскільки використання певного суфікса залежить від семантичних характеристик його основи? Не дивно, що, враховуючи загальну відсутність уваги до суфіксальної семантики, дослідження семантичних обмежень афіксації відносно малочисельні. Отже, в тій мірі, в якій конкретні афікси відбираються для певних синтаксичних категорій основ, вони також демонструють супутній семантичний відбір» [5, с. 154].

На думку Р. Лібера, також постає питання про можливість існування в мові кількох афіксів із подібним значенням: «чому англійська мова часто має декілька афіксів, які виконують одну і ту ж функцію або створюють один і той же вид похідного слова (наприклад, *-ize*, *-ify* для причинних дієслів; *-er*, *-ant* для іменників -агентів)?» [5, с. 2].

К. Тріпс розглядає суфікси *-hood*, *-dom* та *-ship* та їхній розвиток протягом історії англійської мови та зазначає, що «три суфікси, що утворюють абстрактні іменники, формують парадигму з ознакою 'стан N' (...), але кожен із них також володіє значенням, відмінним від значень інших суфіксів у парадигмі, як, наприклад, 'вміння N' для *-ship*. Ці семантичні відмінності не слід недооцінювати або ігнорувати, оскільки вони все ще відіграють певну роль у розповсюдженні дериватів з трьома суфіксами і сьогодні та насправді можуть пояснити, чому іноді похідне слово з одним із суфіксів неможливе, але можливе з іншим» [9, с. 165].

Постановка завдання. Семантична синонімія суфіксів – явище у мовах досить поширене, і на цьому тлі метою нашої статті є визначення особливостей функціонування давньоанглійських суфіксів під час формування дериватів з абстрактним значенням.

З переліку суфіксів давньоанглійської мови були вибрані іменникові суфікси, крім тих, що формують слова зі значенням 'агент/носій професії', оскільки вони не підпадають під вимоги до значення. Наш аналіз зосереджено на абстрактних похідних іменниках, адже саме ця група є найчисленнішою серед дериватів давньоанглійського періоду [11]. Крім того, в сфері творення абстрактних понять конкуренція серед суфіксів висока (13 суфіксів з 22 досліджених (*-ung*, *-ness*, *-scipe*, *-craft*, *-dóm*, *-hád*, *-ræden*, *-lác*, *-leást*, *-þu*, *-wíse*, *-wíst*, *-oþ*).

Виклад основного матеріалу. Особливості давньоанглійського словотвору та семантичної синонімії суфіксів можна розглянути на прикладі дериватів зі спільним значенням *kindness*. Словник англо-саксонської мови Дж. Босворта та Т. Толлера [1] подає такі похідні слова з вказаним значенням: 1. *bróþor-scipe* – m, brotherliness, kindness, love; 2. *eáp-módnnes* – f, gentleness, graciousness, kindness; 3. *ésti-nes* – f, benignity, kindness, bounteousness; 4. *frem-sumnes* – f, kindness, benefit, benignity, liberality; 5. *freód-scipe* – m, friendship, kindness; 6. *glædmódnnes* – f, gladness, cheerfulness, joyfulness, kindness; 7. *god-scipe* – m, goodness, kindness; 8. *lufsum-ness* – f, amiability, pleasantness, love, kindness; 9. *mana-scipe* – m, humanity, kindness, civility; 10. *rúmmódnnes* – f, favour, grace, kindness; 11. *wel-dónnes* – f, kindness, benignity; 12. *welwillendness* – f, kindness, benignity; 13. *welwilness* – f, good will, kindness, goodness.

Певні ознаки наведеного синонімічного ряду дериватів характерні для всіх похідних іменників давньоанглійського періоду, тому зупинимось на них детальніше.

По-перше, у формуванні елементів ряду домінують два суфікси – *-ness*, який суттєво переважає за чисельністю похідних, та *-scipe*. Якщо другий суфікс утворює нові слова в цьому разі лише від іменників (*freód* 'peace, friendship', *bróþor* 'brother', *mana* 'men', *god* 'good thing'), то суфікс *-ness* приєднується в процесі словотвору до іменників, прикметників та дієслів у різних формах. Частково продуктивність суфіксу *-ness* пояснюється його широкою сполучуваністю в давньоанглійському періоді: в нашому дослідженні зафіксовані похідні від іменників (далі N) (*sárness* 'rain'), дієслів (далі V) (*cým-ness* 'daintiness'), прикметників (далі Adj) (*fæst-nes* 'firmness'), займенників (далі Pron) (*hwilcnness* 'quality'), числівників (далі Num) (*ánes* 'unity'), прислівників (далі Adv) (*festnes* 'firmament') та прийменників (далі Prep) (*midness* 'middle').

Всі випадки, крім прийменників, було зафіксовано для цього суфіксу під час творення дериватів з абстрактним значенням. Загалом для формування абстрактних понять у давньоанглійському періоді найчастіше використовувались основи-іменники або основи-прикметники: **-ness** – Adj/Adv/N/Num/V/Pron, **-ung** – Adj/N/V, **-lác** – Adj/N, **-liest** – N, **-þu** – Adj/N, **-wist** – Adj/Prep, **-wíse** – Adj/N, **-háð** – Adj/N, **-craeft** – Adv/N/V, **-dóm** – Adj/N, **-scipe** – Adj/N, **-oþ** – Adj/V, **-ræden** – N. Обмежень на використання певних суфіксів під час творення одного поняття не існувало. Було зафіксовано синонімічні ряди, які творились одночасно 5–6 суфіксами. До таких, наприклад, належать ряди зі значенням ‘wickedness’ (*firen-craeft*, *frac-oþ*, *godwrec-nes*, *hinder-scipe*, *mánfæh-ðu*) та ‘wisdom’ (*gleaw-nes*, *gleaw-scipe*, *hyge-craeft*, *hyge-least*, *metg-ung*, *wis-dom*).

Наступною характеристикою деривації в давньоанглійському періоді є творення похідних слів від різних форм одного кореня або використання не початкової форми слова для деривації. Було зафіксовано три основних сценарії такого процесу. Перший сценарій проілюстровано в наведеному ряді, де можна побачити різницю між іменниками *brópor-scipe* та *mana-scipe*. Перший дериват утворено від іменника в називному відмінку однини (*brópor*), а другий – від іменника в родовому відмінку множини. Другий приклад – це іменники *welwillendness* та *welwilness*: обидва іменника мають однакове значення, але утворені від змінених форм дієслова. Подібним є випадок використання однокореневих частин мови з одним суфіксом для деривації синонімів. Наприклад, було зафіксовано три синоніми зі значенням ‘choice’, що були утворені від іменника, прикметника та дієслова: *corenes* (V *coren*), *ceásnes* (N *ceás*), *císnes* (Adj *cís*). І останній сценарій не проілюстровано в синонімічному ряді, але зафіксовано в дослідженні: наприклад, дієслово *bladesian* виступає основою для двох іменників, які мають різні форми і різні значення. Так, іменник *bladesnung* означає ‘scent’, а *bladesung* – ‘flame’. Г. Торрес, який займався питаннями афіксації давньоанглійських іменників, дійшов висновку, що існування більш ніж однієї основи, яка була доступна для утворення іменникових похідних, підтверджує ідею формування нових одиниць з використанням слова, а не основи. Більшість учених поділяє думку щодо того, що зсув від зміненого кореня до формування дериватів від незмінної основи закінчився до кінця давньоанглійського періоду [8].

Наступна особливість давньоанглійських суфіксів – це можливість використання одночасно більш ніж одного суфіксу з подібним значенням. Ця особливість формування сегмента абстракції в давньоанглійській мові суперечить сучасним принципам суфіксації, підтвердження яких знаходимо в роботі Р. Лібера про те, що афікси не додають додаткового значення, яке уже доступне у базовому слові (простому або похідному) [5, с. 161]. Його висловлювання базується на працях І. Плага, в яких той пропонує ще одне семантичне обмеження щодо афіксації, цього разу дещо більш загальне: «не існує ситуації використання суфіксів, які утворюють абстрактні іменники, у поєднанні з іншими суфіксами, які утворюють абстрактні іменники» [6, с. 76]. Але приклади зі словника давньоанглійської мови заперечують такі семантичні обмеження в цьому періоді. Для прикладу розглянемо такий дериваційний ряд: *gearwe* ‘gear’ – *gearwung* ‘preparation’ – *ge-gearwungness* ‘preparation’. Творення двох послідовних іменників від іменної основи за допомогою суфіксів **-ung** та **-ness** не створює, як ми бачимо, різних семантичних значень. Інколи значення набуває додаткового відтінку, як у разі з *ealdor-dóm-scipe* (‘position of authority’), тоді як для *ealdor-dóm* словник вказує значення ‘authority’.

Вищевказаний приклад свідчить про те, що додаткове семантичне навантаження кожного суфіксу має впливати і на додаткове значення дериватів, які він утворює. Ми погоджуємося з думкою К. Тріпса, викладеною вище, хоча інколи дуже важко простежити та зрозуміти, яким саме семантичним відтінком значення володіє той чи інший суфікс. На прикладі синонімічного ряду ‘kindness’ можна побачити, що насамперед значення деривата залежить від основи слова. Так, *lufsum-ness* має додаткове значення ‘love’ через основу *lufu* ‘love’, а *glædmódnnes* має значення ‘gladness, cheerfulness, joyfulness, kindness’ як продовження значення основи ‘glad’. Проте якщо суфікс **-ness** має загальне значення, то **-scipe** має певне антропоцентричне значення ‘brotherliness, friendship, humanity’.

Додаткове семантичне навантаження деяких суфіксів простежується досить легко, як-от суфіксу **-leást** (suffix denoting lack, want or absence of formed from adjectives [1]). В такому разі навіть вживання декількох суфіксів для формування абстрактного поняття не викликає суперечностей: *witleást-ness* ‘stupidity, dullness’. Серед інших суфіксів виділяємо такі, для яких ми змогли встановити додаткові компоненти значення:

-ung – процеси, **-hád** – антропоцентричний або релігійний зміст, **-craeft** – вміння чи сила чогось, **-dóm** – сила чи влада, **-wise** – стиль або манера, **-ráden** – умови чогось. Для таких суфіксів семантичні значення різноманітні без можливості узагальнення через незначну кількість дериватів: **-þu**, **-wist**, **-op**, **-lác**.

Наступним кроком було застосовано методологію, яку використовувала Р.В. Ескарза під час аналізу структурно-функціонального аналізу утворення давньоанглійських іменників за допомогою афіксації [10]. Виведення функцій має на меті пояснити зв'язок між суфіксами та основами під час словотвору. В нашому аналізі формування адаптовано з метою підкреслити семантичне наповнення похідних слів, а отже, суфіксів, які їх утворюють.

Спочатку було сформульовано правило форми (FR) для кожного суфікса. У правилі символ \oplus позначає використання суфіксу. Правий стовпець операції (s.c.) позначає умови для основи, що визначають її лексичний клас. 'X' означає функцію позначення певного змісту.

- (1) $FR1 <x \oplus scipe; 'FR1'; s.c.: Adj/N(m,f,n) >$
N, m gál – scipe – Ø 'luxury'
N, f gál – abstraction MASC.NOM.SG.

Наступний крок – проілюструвати операції (O) деривації:

- (2) $O <x \oplus scipe > ; 'O1'; s.c.: Adj/N(m,f,n) >$

На основі всіх операцій були виведені семантичні правила деривації, які виглядають таким чином:

- (3) $<ABSTRACTION('X') >$
 $O1 <x \oplus ness > ; 'O1'; s.c.: Adj/Adv/N(m,n) / Num/V/Pron > +general$
 $O2 <x \oplus ung > ; 'O2'; s.c.: Adj/N(m,f,n) / V > +general +process$
 $O3 <x \oplus lác > ; 'O3'; s.c.: Adj/N(m,f,n) > +general$
 $O4 <x \oplus liest > ; 'O4'; s.c.: N(m,f,n) > +lack of something$
 $O5 <x \oplus þu > ; 'O5'; s.c.: Adj/N(m,f) > +general$
 $O6 <x \oplus wist > ; 'O6'; s.c.: Adj/Prep > +general$
 $O7 <x \oplus wise > ; 'O7'; s.c.: Adj/N(m,f) > +general$
 $O8 <x \oplus hād > ; 'O8'; s.c.: Adj/N(m,f,n) > +condition with religious and anthropocentric emphasis$
 $O9 <x \oplus craeft > ; 'O9'; s.c.: Adv/N(m,f,n) / V > +skills, power of something$
 $O10 <x \oplus dóm > ; 'O10'; s.c.: Adj/N(m,n) > +power oriented$
 $O11 <x \oplus scipe > ; 'O11'; s.c.: Adj/N(m,f) > +sphere of human relations$
 $O12 <x \oplus op > ; 'O12'; s.c.: Adj/V > +general$
 $O13 <x \oplus ráden > ; 'O13'; s.c.: N(m,f,n) > +condition$

Таким чином, опис певного деривативного сегменту словникового запасу давньоанглійського періоду формується через набір суфіксів та їхні властивості, особливості основ слова та семантичні характеристики. Така процедура допомагає зрозуміти як засади формування цього сегменту, так і особливості функціонування самих давньоанглійських суфіксів, описувати їхні риси та визначати підґрунтя для розвитку у наступні періоди англійської мови.

Висновки. Суфікси в давньоанглійському періоді характеризуються значним потенціалом творення абстрактних понять, що зумовлено великою кількістю суфіксів цього періоду та притаманними їм різними відтінками значення, а також здатністю різних суфіксів утворювати синонімічні ряди від різних основ та форм.

Абстрактні поняття у вказаному періоді формувались 13 досліджуваними іменниковими суфіксами. Цей сегмент словникового складу є лідером за продуктивністю творення, що здається логічним з погляду переходу рівня життя від більш примітивного до складнішого. Семантична синонімія суфіксів забезпечує різноманіття синонімічних рядів абстрактних понять.

З погляду основ найпоширенішими є іменники та прикметники, для яких немає семантичних чи морфологічних обмежень, на відміну від сучасної англійської мови. Крім того, найпродуктивніший суфікс **-ness** володіє найширшою сполучуваністю, утворюючи абстрактні поняття від іменників, прикметників, прислівників, дієслів, числівників та займенників. Семантика абстрактних дериватів пов'язана з семантикою основ та з характеристиками суфіксів, що їх утворили.

Особливість давньоанглійських суфіксів полягає у використанні одночасно більш ніж одного суфіксу з подібним значенням. Ця особливість формування сегмента абстракції в давньоанглійській мові суперечить сучасним принципам суфіксації. Є випадки повторення значень або звуження чи розширення абстрактного значення у ланцюжку дериватів.

Останньою виокремленою характеристикою суфіксів є наявність у частини з них чітко вираженого додаткового компонента значення: **-scipe** – колективне антропоцентричне спрямування, **-ung** – процеси, **-hád** – умови з антропоцентричним або релігійним нахилом, **-craeft** – вміння чи сила чогось, **-dóm** – сила чи влада, **-wise** – стиль або манера, **-ráden** – умови чогось, що визначається додатковим семантичним навантаженням суфіксу.

Перспективи у розробленні розглядуваної проблеми вбачаємо у тому, що поєднання всіх характеристик суфіксів в давньоанглійському періоді дасть відповідь про причини зникнення частини суфіксів у наступні періоди або еволюції їхнього значення, появу законів морфологічного та семантичного обмеження

суфіксації. До таких характеристик відносяться вище наведені фактори: широта сполучуваності, продуктивність, конкуренція в певних лексико-семантичних варіантах значення та додаткове семантичне навантаження, витіснення через зміни семантичних та морфологічних обмежень суфіксації.

Список літератури:

1. Bosworth J. An Anglo-Saxon Dictionary Online / Ed. Thomas Northcote Toller and Others. Comp. Sean Christ and Ondřej Tichý. Faculty of Arts, Charles University in Prague, 2013. URL: <http://www.bosworthtoller.com/>.
2. Kastovsky D. Typological changes in derivational morphology / Ans Van Kemenade & Bettelou Los (eds.) *The handbook of the history of English*. Oxford : Blackwell, 2006. P. 151–177.
3. Lloyd C. From Middle English to Shakespeare : Semantics of a French Deverbal Suffix in English. *English studies. A journal of English language and literature*. 2007. Vol. 88. P. 601–620.
4. Mel'čuk I. Aspects of the theory of morphology. Edited by David Beck. Berlin : Mouton de Gruyter, 2006. 616 p.
5. Lieber R. Morphology and lexical semantics. Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 2004. 208 p.
6. Plag I. Morphological Productivity: Structural Constraints in English Derivation. *Topics in English Linguistics*. Berlin and New York : Mouton de Gruyter, 1999. Vol. 28. 290 p.
7. Quirk R., Wrenn Ch.L. An Old English Grammar. DeKalb, Illinois : Northern Illinois University Press, 1994 [1955].
8. Torres, G.E. Affixal Nouns in Old English: Morphological Description, Multiple Bases and Recursivity. PhD Dissertation. University of La Rioja. 2009.
9. Trips C. Lexical Semantics and Diachronic Morphology. The Development of -hood, -dom and -ship in the History of English. *Linguistische Arbeiten*. Tübingen: Max Niemeyer, 2009. Vol. 527. 267 S.
10. Veá Escarza, R. Old English nominal affixation. A structural-functional analysis. *Nordic Journal of English Studies*. 2016. #15(1). P. 101–119.
11. Yesypenko N., Soloviova O. Noun-forming suffixes in Old English: the semantic aspect. *In esse: English studies in Albania*. Studio-Sai, Vlorë, Albania, 2021. P. 40–65.

Soloviova O. V., Hnatkovska O. M. SEMANTIC POTENTIAL OF DERIVATIVES IN THE OLD ENGLISH PERIOD

The article highlights a number of features of the abstract noun derivation by means of thirteen productive suffixes in the Old English period: -ness, -ung, -lác, -liet, -þu, -wist, -wíse, -hád, -cræft, -dóm, -scipe, -oþ, -ræden. Due to social changes in the Old English period, a large number of new concepts appeared, which led to the active expansion of vocabulary, and word formation played an important role in this process. The meaning of derivatives as well as the meaning and features of the bases, from which they were formed, are under analysis in our reseach. It is worth mentioning that the suffixes in the lexemes denoting abstract concepts accompanied mainly noun-stems and adjective-stems, although verbs, pronouns, numerals, adverbs and prepositions also occurred as stems. It is notable that the semantics of derivatives was determined by both the meaning of the base and the meaning of the suffix (additional semantic load was established in the case of seven suffixes). It turned out that different forms of root bases were used to form synonymic rows, but they occasionally formed words with completely different meanings. At the same time, the derivation of words from different forms of one root, which contradicts the rules of modern English, is characteristic of the derivation of the Old English period. It is emphasized that in the period under study it was possible to use more than one suffix with a similar meaning to expand / narrow or preserve the meaning of the base, which also contradicts modern principles of suffixation. Structural and functional analysis of the derivation of Old English nouns with abstract meaning allowed formulating thirteen semantic rules of derivation, which indicate a high derivational potential of suffixes in the process of creating abstract nouns.

Key words: Old English suffixes, semantic and morphological constraints, morphological productivity, additional semantic load, semantic rules of derivation.